

HERALDİKANIN DİGƏR PREDMETLƏRİ : MİNİATÜRLƏR

Afiq Abdullayev
AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu
afigabdullayev@mail.ru

Açar sözlər: *heraldika, kartuş, grotesk, serex, şeen*

Xülasə

Məqalədə heraldikanın elementlərindən, heraldika elminin tədqiqat sahələrindən və simvolik xarakter daşıyan maddi mədəniyyət nümunələrindən bəhs edilir. Xüsusilə də, heraldika elminin predmetinə daxil olan miniatürlərin Yaxın Şərqdə və Mərkəzi Asiyada, o cümlədən Azərbaycanda inkişaf tarixi və istifadə edilməsi araşdırılmışdır. Miniatür əsərlər simvolların və heraldik elementlərin istifadə edildiyi incəsənət nümunəsi kimi həm ədəbi, həm tarixi, həm arxeoloji və etnoqrafik məlumatların öyrənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

ДРУГИЕ ПРЕДМЕТЫ ГЕРАЛЬДИКИ : МИНИАТЮРЫ

Афиг Абдуллаев

Ключевые слова: *геральдика, картуш, гротеск, серех, шеен*

Резюме

В статье описывается об элементах геральдики, областях исследований геральдической науки и образцах материальной культуры носящих символический характер. В частности, исследована история развития и использования миниатюры, входящих в предмет геральдической науки, на Ближнем Востоке и в Центральной Азии, в том числе в Азербайджане. Миниатюрные произведения как образцы искусства, в котором используются символы и геральдические элементы, имеют большое значение при изучении как литературных, так и исторических, археологических и этнографических данных.

OTHER ITEMS OF HERALDRY : MINIATURES**Afig Abdullayev****Key words:** *heraldry, cartouche, grotesque, serekh, sheen***Summary**

The article deals the elements of heraldry, research areas of heraldic science and samples of material culture that have a symbolic character. In particular, is studied the history of the development and use of miniatures included in the subject of heraldic science in the Middle East and Central Asia, including Azerbaijan. Miniature works as an example of art, in which symbols and heraldic elements are used, are of great importance in the study of both literary and historical, archaeological and ethnographic informations.

Heraldika tarix elminin köməkçi elmi tədqiqat sahəsidir. Tarixi hadisələrin araşdırılması zamanı rəmzi əlamət və ya simvolik xarakter daşıyan heraldik elementlərin istifadə edildiyi müxtəlif maddi mədəniyyət nümunələri (tuğralar, tumarlar, damğalar, döymələr, bullalar, möhürlər, monetlər, markalar, medallar, rozetlər, ordenlər, gerblər, emblemlər, sancaqlar, bayraqlar, kartuşlar, amuletlər, talismanlar, skeptronlar, ekslibrislər, miniatürlər, uniformalar, monoqramlar, anaqramlar, digər əşyalar, alətlər və s.) heraldikanın predmetinə və ya tədqiqat sahəsini daxil olur. “Heraldik elementlər” dedikdə isə əsasən rəmzi əlamət və ya simvolik xarakter daşıyan daşlar, metallar, rənglər, hərflər, rəqəmlər, təsvirlər (astral, həndəsi, insani, nəbati, heyvani və s.), müxtəlif işarələr, fiqurlar və s. nəzərdə tutulur [2, s.11]. Bu heraldik elementlər həm də “heraldikanın əlifbası” sayılır.

Heraldika elmi mahiyyət etibarilə rəmzi əlamət və ya simvolik xarakter daşıyan heraldik elementlərin əks olduğu maddi mədəniyyət nümunələrinə əsasən insanların məfkurəsinə, mədəniyyətinə, mənsubiyyətinə, ideologiyasına, mifologiyasına və qnesologiyasına aid məlumatları araşdırmağa və aşkarlamağa yönəlmiş elmi tədqiqat sahəsidir [1, s.46]. Heraldika təkə tarix elminin köməkçi sahəsi deyil, həm də memarlıq və incəsənət sahəsi kimi təzahür edir.

Miniatürlər

Heraldik simvolların da öz əksini tapdığı miniatür əsərlər bədii üslubu və məxsusi zərifliyi ilə fərqlənən rəssamlıq nümunəsi olsa da, miniatür əsərlərdə elmi, ədəbi və tarixi mövzular, xəttatlıq nümunələri də təsvir edilmişdir. Bu cür sənət əsərlərinə müxtəlif əşyalar və alətlər, o cümlədən xalça, parça, divar, keramika üzərində, əsasən də elmi, bədii və tarixi kitabların səhifələrində rast gəlinir. Miniatür əsərlər həm də bizə həmin dövrdə tarixi

hadisələr, müxtəlif ictimai məsələlər, zümrələr (saray ərkanı, tacirlər, hərbiçilər, sənətkarlar, əkinçilər, maldarlar və s.), memarlıq nümunələri, arxeoloji və etnoqrafik materiallar, tarixi hadisələr və s. barəsində təsviri məlumat verir.

“Miniatur” sözü latınca “mini-are” sözündən götürülüb, hərfin, xəttin və ya rəsmın “minium (qırmızı-narıncı rəng) boyanmasıdır ki, adətən əlyazma kitabları bəzəmək üçün belə əlvan rənglərdən istifadə edirdilər. Lakin zamanla latın dilində “minor (daha kiçik)” sözü ilə “minium” sözü birləşdirilərək “miniatur” sözü yaranmışdır. Bu sənət sahəsi fransız dilində “miniature”, italyan dilində “miniatura” və s. kimi tələffüz edilmişdir [4, s.10]. Orta Əsrlərdə Avropada kitabların ilk səhifəsində ilk sözün ilk hərfi qırmızı-narıncı rəngdə boyanırdı və bəzənirdi. Osmanlı dövlətində isə miniatür sənəti “hürdenakş” adlanmışdır [9, s.3].

Türk xalqları mədəniyyətində miniatür sənətinin ilk nümunələri VIII əsrdə Uyğur dövlətinin Turfan bölgəsində məbəd divarlarına çəkilən sujet və kompozisiya rəsmləri sayılmışdır. Bu rəsmlərdə mənzərələr canlı və rəngli, şəxslər isə ədəbi ifadə ilə “ay üzlü”, “qısa boylu”, “badam gözlü” təsvir edilmiş və bu cür təsvirlər sonradan “türkmən üslubu” adlanmışdır [3, s.851,854]. Bəzi müəlliflərin fikrincə, Uyğur miniatür sənətinin kökləri Maniheizt dini kitablarında olan rəsmlərə söykənir. Belə nümunələrdən biri də Uyğur xaqanı Bögü Xaqanın Mani dinini qəbul etməsinin təsvir edildiyi freskalı səhnə rəsmidir [9, s.5; şəkil 1].

İslam dininin yayılmasından sonra miniatür sənəti İslam dininin mədəniyyətinə sirayət etmişdir. Bizans dövlətinin təsiri ilə freska rəsmləri və Uyğur dövlətinin təsiri ilə miniatür rəsmləri qısa zamanda İslam mədəniyyətinə daxil olmuşdur. Əməvilər sülaləsi dövründə Qüdü s şəhərində Qübbətus-Səhra məscidinin, Şam şəhərində Əməviyyə məscidinin, Kuseyr-Amra sarayının divarlarında [şəkil 2], Abbasilər sülaləsi dövründə Cəvsakul-Hakani sarayının [şəkil 3], Balkuvara sarayının divarlarında da minaturalara bənzər möhtəşəm rəsmlər təsvir edilmişdir [9, s.3-5]. Ərəb Xilafəti zamanı şəxsləri təsvir etmək günah sayılsa da, rəssamlar mənzərə təsvirlərinin çəkilməsinə davam etmişdirlər. XI əsrdə isə şərq və qərb ölkələrinin miniatür sənəti nümunələri Səlcuqlu imperiyası zamanı bu bölgədə mədəni mübadilə yaratmağa başladı. Belə ki, Səlcuqlu imperiyası və Monqol imperiyası dövründə insan rəsmi çəkmək ciddi qəbahət sayılmadığı üçün XI əsrdən sonra miniatür sənətində insan təsvirləri yenidən istifadə edilə bilər. Miniatur sənəti sürətlə inkişaf edərək Şam, Mosul, Konya, Herat, Şiraz, Bağdad, Tərbiz, Marağa, İsfahan, Diyarbakır və s. mədəni inkişafın müşahidə edildiyi şəhərlərdə, Səlcuqlular, Məmluklar, Baburilər, Osmanlılar, Hülakilər, Cəlairilər, Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu, Səfəvilər dövlətlərində tərəqqi dövrü yaşamışdır.

Uyğur miniatür üslubuna bənzər təsvirlər XV əsrə qədər davam etsə də, ümumiyyətlə miniatür sənəti türk-islam mədəniyyəti daxilində XIX əsrə qədər

rəsm sənəti kimi əhəmiyyətini qorumuşdur. Avropada və Rusiyada isə XV əsrdən etibarən ikonaların və digər kilisə kitablarında sujetlərin təsvirində miniatur sənətindən geniş istifadə edirdilər [4, s.11]. Bu sənətin məşhurlaşması nəticəsində demək olar ki, Orta Əsrlərdə bir çox ədəbi və tarixi əsərlərə rəssamların miniatur və illüstrasiya çəkməsinə rast gəlinmişdir. Şərqi miniatur sənətinin Qərb miniatur sənətindən bir fərqi də budur ki, qərb rəssamları daha çox kult (kutsal) sayılan detalları təsvir edirdilərsə, şərqi rəssamların miniatürləri həm kult sayılan, həm də ictimai mövzuda olan dini və ədəbi mövzuları əhatə edirdi.

Ümumiyyətlə, Orta Əsrlər miniatur sənətinin inkişafında Təbriz başda olmaqla Azərbaycan şəhərlərinin mühüm rolu olmuşdur. Azərbaycan şəhərlərində əsasən kitab illüstrasiyası kimi inkişaf edən miniatur sənəti XIII-XV əsrlər Təbriz və Marağa kimi miniatur məktəblərinin yaranması və miniatur sənətinin intibah dövrü kimi tanınmış, Səfəvilər dövləti zamanı öz zirvəsinə yüksəlmişdir. XIII əsrdə Təbriz və Marağa şəhərləri Hülakilər dövlətinin siyasi, iqtisadi və mədəni mərkəzi kimi inkişaf edirdi. Bu dövrdə Təbriz şəhərində Qazaniyyə və Rəşidiyyə kimi elm-sənət məhəllələri salınmışdı. Bu məhəllələrdə böyük kitabxanalar və emalatxanalar yaradılmışdı. Beləliklə, monqolların özləri ilə gətirdiyi Çin-Türkiyə rəssamlıq ənənələri ilə Ərəb-Mesopotamiya rəssamlıq ənənələri sintez kimi öz təsirini qarşılıqlı göstərirdi [5, s.7]. Bu cür mədəni sintez təsadüfi deyildir. Məlum olduğu kimi hələ bundan əvvəl, yəni XI-XII əsrlərdə türk-islam mədəniyyətinin sintez şəklində intibah dövrü başlamışdı. Bu dövrdə Azərbaycan miniatur sənətinin ən məşhur nümunələri sırasında “Vərqa və Gülşah” əsərinə, “Mənafi Əl-Heyvan” əsərinə, “Camiət-təvarix” əsərinə, “Şahnamə” əsərinə və s. əsərlərə çəkilən miniatürləri qeyd etmək olar. Əslən Xoy şəhərindən olan nəqqaş, xəttat və rəssam Məhəmməd bin Abdülmömin XIII əsrin əvvəllərində “Vərqa və Gülşah” əsəri üçün 70-ə qədər miniatur rəsmlərini çəkmişdir [3, s. 852; şəkil 4]. Hərb sahəsində ən məşhur miniatur nümunələrini özündə ehtiva edən və bütün dünyada məşhur olub bu əsər hazırda Türkiyənin İstanbul şəhərində Topkapı muzeyində saxlanılır. Hülaki hökmdarı Qazan xanın vəziri Fəzlullah Rəşidəddin də “Camiət-təvarix” əsərini yazarkən bəzi hadisələri və mənzərələri miniatur sənətinin nümunələrini kimi rəsm etdirməyə başlasa da, Rəşidəddinin öldürülməsindən sonra əsər yarımçıq qalmışdır [3, s.852; şəkil 5]. Xüsusilə XIV əsrdə Təbriz şəhərində dövrün məşhur rəssamlarından olan Əhməd Musa, Əbülxay və Şəmsəddin tərəfindən “Şahnamə” əsərinə çəkilən miniatürlər və illüstrasiyalar həmin ənənələri sintez şəklində daha möhtəşəm təzahür etdirir [5, s.8].

XV əsrdə Təbriz və Marağa şəhərləri siyasi və iqtisadi təlatüm yaşadığı üçün bu şəhərlərdə miniatur sənətinin inkişafında qismən durğunluq yaranmışdır. Bu dövrdə Cəfər Təbrizi, Pir Seyid Əhməd, Xacə Əli Müsəvvir, Qəvaməddin, Qiyasəddin və s. kimi miniatur rəssamlarının Teymurilər

dövlətinin mərkəzi olan Herat şəhərinə köçürülmüş və nəticədə bu rəssamların Herat miniatür məktəbinin inkişafında müstəsna xidmətləri olmuşdur [5, s.9]. Herat şəhərində məhz bu rəssamların yanında dərs alan Kəmaləddin Behzad dövrün ən məşhur rəssamları arasında öz dəsti-xətti ilə fərqlənmişdir. Kəmaləddin Behzadın şair Sədinin “Bustan” əsərinə, tarixçi Şərəfəddin Əli Yezdinin “Zəfərnəmə” əsərinə və s. əsərlərə çəkdiyi miniatürlər və illustrasiyalar həm miniatür sənətinin inkişafına xidmət etmişdir, həm də Heratda rəssamlıq məktəbinin zənginliyinin göstəricisidir.

Həmçinin, bu dövrdə Şirvanşahlar dövlətində də miniatür sənəti inkişaf edirdi. Bu dövrdə məşhur miniatür rəssamı Əbdül Baqi Bakuvinin əsərləri xüsusi fərqlənir. Qeyd etmək lazımdır ki, müxtəlif yeniliklərə baxmayaraq, bütün qonşu ölkələrdə Təbriz miniatür məktəbinin aparıcı rəssamlıq ənənələri daima müşahidə edilmişdir. XVI əsrin əvvəllərində Səfəvilər dövlətinin yaranması və Səfəvi şahlarının elmə, ədəbiyyata, mədəniyyətə xüsusi diqqət ayırması və himmət göstərməsi, Teymurilər dövlətindən Herat şəhərini və Ağqaoyunlu dövlətindən Şiraz şəhərini alması, bu şəhərlər kimi mədəniyyət mərkəzlərinə nəzarət etməsi, bu şəhərlərdə olan sənətkarları Təbrizə gətirməsi Təbriz şəhərində miniatür sənətinin inkişafında yenidən canlanma yaratmış, Təbriz miniatür məktəbinin yenidən məhsuldar fəaliyyəti üçün zəmin hazırlamışdır [8, s.18]. Məhz bu dövrdə Təbrizdə Sultan Məhəmməd və oğlu Mirzə Əli, Kəmaləddin Behzad, Mir Müsəvvir və oğlu Mir Seyid Əli, Müzəffər Əli, Dost Məhəmməd, Şah Mahmud Nişapuri, Sadiq bəy Əfşar, Ağa Mirək İsfahanı və s. kimi görkəmli rəssamlar fəaliyyət göstərmişdir [5, s.10]. Nizami Gəncəvinin “Xəmsə” adlanan əsərlərinə miniatürlər və illustrasiyalar çəkən, həmçinin Təbriz miniatür məktəbinə rəhbərlik edən Sultan Məhəmmədi bu sahədə peşəkarlıq səviyyəsinə görə rəssam Kəmaləddin Behzad ilə müqayisə etmək heç də təsadüfi deyildir.

Təbriz miniatür məktəbi təkcə miniatür sənətinin inkişafını deyil, həm də bu miniatürlərin kompozisiyası (obraz, sujet, epizod, peyzaj və s.) barədə məlumat verən hissələrdə kalliqrafıya (xəttatlıq) sənətinin inkişafını təmin edirdi. Bir çox ədəbi əsərə çəkilən miniatürlərdə təsvir barədə bir və ya bir neçə qitə xüsusi xəttatlıq ilə yazılmışdır. Miniatür əsərlərində kalliqrafik yazılarda əsasən sülüs, nəsih, rika, reyhani kimi hüsn-xətt nümunələri ilə yanaşı digər xəttatlıq yazı nümunələrindən də istifadə edilirdi.

Təbriz miniatür məktəbi ilə yaxından tanış olan alman alimi F.Şults Təbriz miniatür məktəbini həmin dövrün miniatür sənətinə yeni təkan verən və müstəsna xidmətləri olan əsas miniatür məktəbi kimi qiymətləndirib [7, p.57]. Təbriz miniatür məktəbinin bir xüsusiyyəti budur ki, burada təsvirlər daha rəngarəng çəkilib, daha həcmli görünür, ornamentlərdən daha çox istifadə edilib və daha real kompozisiyası təssüratı yaradır. Həmçinin, əksər rəsmlər həm izometrik proyeksiya ilə, həm də aksonometrik proyeksiya ilə işlənilibdir [4,

s.21-22]. Təbriz miniatür məktəbinin əsas xüsusiyyətlərindən bir digəri də budur ki, burada səhnələr, hadisələr, mənzərələr çox vaxt “quş uçuşu” və ya “quş gözü ilə baxış” kimi təsvir edilib, təkcə məkanda deyil, həm də xalça naxışı kimi müstəvidə göstərilib [6, s.14].

XVI-XVII əsrlərdə Baburi dövlətinin şahları da miniatür sənətini himayə edərək xüsusi imtiyaz və mükafat ilə Təbriz başda olmaqla Azərbaycan şəhərlərində miniatür çəkən rəssamların Hindistanda işləməsi üçün şərait yaradırdılar. Nəticə etibarilə, Hind miniatür məktəbinin inkişafında da Təbriz miniatür məktəbinin mühüm rolu olmuşdur. Həm Humayun şahın, həm də Cahangir şahın xüsusi himayəsi ilə İrandan dəvət edilən miniatür çəkən rəssamlar Dehlidə şah kitabxanasında çalışırdılar. Belə rəssamlar arasında Ağa Rzanın və onun oğlu Əbül-Həsənin adını xüsusi vurğulamaq lazımdır. Əbül-Həsən öz dövrünün məşhur rəssamı olmaqla yanaşı, hələ gənc yaşlarından rəssamlıq sənətində istedadı ilə tanınmış və Cahangir şahın rəğbətini qazanmışdı [11, c.17-18; şəkil 6].

I Səfəvi-Osmanlı müharibəsi (1514-1555) zamanı Osmanlı imperiyasının Təbriz şəhərini tutmasından sonra Sultan Səlimin qərarı ilə Təbriz şəhərinin kitabxanasında və nəqqaşxanasında işləyən bəzi sənətkarlar İstanbula aparıldı [8, s.19]. II Səfəvi-Osmanlı müharibəsi zamanı da Osmanlı dövləti ələ keçirdiyi şəhərlərdə şairləri, ədibləri, rəsamları, xəttatları, nəqqaşları, digər sahələrdə sənətkarları Anadoluya və İstanbula köçürürdü [10, c.32]. Şirvan bəylərbəyi olan Əlqas Mirzə Osmanlı dövlətinin dəstəyi ilə qardaşı Səfəvi şahı I Təhmasibə qarşı üsyan başlatması nəticəsində məğlub olaraq Osmanlı dövlətinə sığınmış və İstanbula gedərkən şair, ədib, tarixçi, rəssam Fətullah Arif Çələbi də daxil olmaqla bir neçə rəssamı özü ilə İstanbula aparmışdır. Sultan Süleyman Qanununin sifarişi ilə Arif Çələbi “Şahnamə” adlı 5 cildlik əsər yazmışdır. Əsər Adəm peyğəmbərdən Sultan Süleymana qədər tarixi hadisələri əhatə edir. Sonuncu cild “Süleymannamə” adlanır və Sultan Süleymanın dövründə baş verən tarixi hadisələrdən bəhs edir. Hər bir cildə isə müxtəlif dini, ədəbi və tarixi hadisələr ilə bağlı rəsmlər və miniatürlər çəkilmişdir [8, s.26]. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, Osmanlı paytaxtında Əhli-Hirəf adlanan sənət mərkəzində məhz bu rəssamlar sayəsində yeni üslub və ənənə yaradılmışdır. Osmanlı dövlətinin türk-islam mədəniyyətini tədricən öz himayəsi altına almağa çalışması nəticəsində miniatür sənəti də İstanbul başda olmaqla Osmanlı imperiyasının şəhərlərində inkişaf etməyə başlamışdır. XVI əsrdə Osmanlı dövlətində məşhur rəssamlar arasında rəssam Nigari, Nəqqaş Osman, Seyyid Loğman, Vəli Can, Nəqqaş Həsən, Talikizadə Sübhü kimi əsərlərə miniatür çəkən rəssamlar olmuşdur.

XVI əsrdə əvvəl Şah I Təhmasibin 1555-ci ildə paytaxtı Təbriz şəhərindən Qəzvin şəhərinə köçürməsi və daha sonra Şah I Abbasın 1598-ci ildə paytaxtı Qəzvin şəhərindən İsfahan şəhərinə köçürməsi nəticəsində Təbriz

miniatür məktəbinin Qəzvin miniatür məktəbi və İsfahan miniatür məktəbi kimi müdavimləri yaranmışdır. Miniatür sənətinin inkişafı tarixində bu və digər nümunələri nəzərə alaraq belə bir fikir irəli sürmək mümkündür ki, Təbriz miniatür məktəbinin ustad rəssamları və ya onların müridləri haraya getsələr, orada Təbriz miniatür məktəbinin üslub və ənənələri əsasında yeni miniatür məktəbi yaradırdılar. XVI əsrin sonları və XVII əsrin əvvəllərində Səfəvilər dövlətində miniatür çəkən məşhur rəssamlar arasında isə Mir Yəhya Təbrizi, Mir Zeynalabdin Təbrizi, Siyavuş bəy Kürçi, Fərrux bəy, Məhəmməd bəy, Əli Rza Təbrizi, həm Osmanlı dövlətində, həm də Səfəvi dövlətində özünə məxsus rəssam dəsti-xətti ilə rəğbət qazanan Şah Qulu Təbrizi kimi sənətkarların adlarını qeyd etmək olar [10, c.34].

XVII və XVIII əsrlərdə miniatür sənətinə qismən diqqət azalsa da, Baburi, Səfəvi və Osmanlı dövlətləri bu sənəti himayə edirdilər. Lakin XIX əsrin əvvəllərində artıq nəqqaşların, rəssamların, xəttatların incəsənət sahəsində rolu azalmağa başlamışdır. Bunun bir neçə tarixi səbəbi vardır. Əvvəla çap işləri artırdı və çap texnikası müasirləşirdi. Bunun bir neçə tarixi səbəbi vardır. Əvvəla çap işləri artırdı. Həmçinin, yağlı boya ilə peyzaj və portret rəsmlərinə maraq artmışdı və bu cür əsərlər sifariş edilirdi [8, s.62]. Beləliklə, miniatür sənətinə həm əhalinin marağı, həm də dövlətin himayəsi azalırdı ki, nəticə etibarilə, bu sahədə sənətkarların da sayının azalması müşahidə edilirdi. Bu və digər amillər nəticəsində miniatür sənəti klassik sənət sahəsi kimi tarixdə yerini almışdır.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev A.N. "Heraldika və onun inkişaf tarixi". "Tarix, insan və cəmiyyət" jurnalı, № 4 (27). Bakı, 2019
2. Abdullayev A.N. "Heraldikanın predmeti və elementləri". "Tarix, insan və cəmiyyət" jurnalı, № 2 (29). Bakı, 2020
3. Aslanapa O., "Türk Minyatür Sanatının Gelişmesi". Atatürk Kültür Merkezi, "Erdem" jurnalı, sayı 6. İstanbul, 1986
4. Hacıyev İ. "Şərq Miniatür sənətində kompozisiya quruluşunda forma və üslub xüsusiyyətləri". Bakı, 2012
5. Kərimov K. "Azərbaycan miniatürləri". Bakı, 2013
6. Məmmədkərimova L. "XVI-XX əsrlər Azərbaycan və İran təsviri sənətində memarlıq". Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. B., 2002
7. Schulz Ph. "Die Persisch – İslamische Miniatürmalerei". Leipzig, 1914
8. Tanındı Z. Türk miniyatür sanatı. TİB Kültür Yayınları, Sanat Dizisi №52. Ankara, 1996

9. Ün N.İ. “Miniyatür Sanatı”, I cild. İstanbul, 2012
10. Джамиля Г., Агасалим Э. “Азербайджанская миниатюра конца XVI и начала XVII веков”. “İrs” jurnalı, №3 (75). Bakı, 2015
11. Орбели И. Альбом индийский и персидский миниатюры XVI-XVIII века. М. 1962

Şəkillər

Şəkil 1. Çin-Uyğun miniatür sənətinə aid nümunə

Şəkil 2. Kusevr-Amra saravının divarlarında çəkilən miniatür

Şəkil 3. Cəvsakul-Hakani sarayının divarlarında çəkilən miniatür nümunəsi

Şəkil 4. Vərqa və Gülşah dastanı: Vərqanın Gülşah üçün mübarizəsi (Vərqa

Şəkil 5. *Camiat-təvarix əsəri: İbrahim çadırda əcənəbiləri qəbul edir*

Şəkil 6. *Cahangir şahın tac qoyma mərasimi*